

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.100>

СТАНДАРТНА РЕЛЯЦІЙНА ТЕХНІКА УЧОРА, СЬОГОДНІ І ЗАВТРА

Балинська О.М.,*доктор юридичних наук, професор, проректор
Львівського державного університету внутрішніх справ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0168-143X>***Бліхар М.М.,***доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри
адміністративного та інформаційного права
Національного університету «Львівська політехніка»
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2974-0419>*

Балинська О.М., Бліхар М.М. Стандартна реляційна техніка учора, сьогодні і завтра.

Стаття присвячена питанням еволюції так званої стандартної реляційної техніки, тобто реляційної техніки у формі, запропонованій у свій час, на зламі XIX і XX століть, Г. Даубеншпеком у посібнику, який вийшов друком в 2023 році – після доволі тривалої перерви – в 36-му виданні під заголовком «Цивільно-правова робоча техніка на асесорському екзамені. Вотум, присуд, виклад документів, адвокатський висновок». Мета статті – окреслити тенденції розвитку стандартної реляційної техніки. Для досягнення такої мети розглядаються декілька питань, а саме: що собою являє стандартна реляційна техніка до 2013, в 2013 і 2023 роках або може являти пізніше. Стаття бере до уваги і продовжує здійснений Л. Гуссеком в 2010 році аналіз історії, тобто учора реляційної техніки з 1884 по 2008 рік, тобто з першого видання Г. Даубеншпеком стандартного посібника з реляційної техніки до 34-го видання включно. В першому випадку нами враховано той факт, що Г. Даубеншпек заклав основи поєднання реляційної техніки і філології, П. Заттельмахер розвиває реляційну техніку у напрямку цивільно-правового робочого методу, В. Зірп повторно вводить субсумцію і силогізм до викладу суддівського рішення, а В. Шушке поширює реляційну техніку на професію адвоката. В другому випадку спеціально відмічаються такі особливості реляційної техніки: Г. Даубеншпек запозичує в реляційну техніку матеріально-правовий поділ правових норм на основні і допоміжні і, особливо, доктринальний і/або легальний поділ основних норм на правообґрунтовальні і 2 типи правозаперечних норм; П. Заттельмахер опирає свій підхід до реляційної техніки на понятті так званої конклюдентності (Schlüssigkeit), тобто на вимозі окремого і послідовного розгляду спочатку позитивного обґрунтування позову, а потім негативного обґрунтування позову, тобто позитивного обґрунтування заперечень. Показано, що в 35-му виданні посібника

Г. Даубеншпека, яке мало місце в 2013 році, намічена відносно нова структура реляційної техніки, яка орієнтується не стільки на стандартний поділ: реферат – експертний висновок (вотум) – присуд, а на підготовку реляції за планом: аналіз обставин справи (колишній реферат), загальні правила правознаходження, цивільно-правова робоча техніка (вотум) і підготовка проєкта присуду. Відзначено, що в останньому 36-му виданні 2023 року, тобто сьогодні, намічена структура прямо кладеться в основу плану видання, при цьому новелою цього видання є увага до права примусового виконання судового рішення. Що стосується майбутнього, тобто завтра реляційної техніки, то показано перспективу сполучення реляційної техніки і теорії юридичної аргументації Р. Алексі, яке має проявити себе особливо в рамках загальних правил правознаходження. Таке сполучення можливе у напрямку, з одного боку, залучення до реляційної техніки не тільки правил як дефінітивних (остаточних) норм, але й принципів як велінь оптимізації, тобто норм, які володіють *prima facie* характером. З іншого боку йдеться про те, що реляційна техніка має опиратися не тільки на таку форму застосування права, як субсумція, але й на теорію зважування принципів.

Ключові слова: Г. Даубеншпек, юридична методологія, теорія юридичної аргументації, філологія права, правила і принципи, субсумція і зважування, основні і допоміжні норми

Balynska O.M., Blikhar M.M. Standard Relational Technique Yesterday, Today, and Tomorrow.

The article under studies deals with the issue of the evolution of the so-called standard relational technique, which was introduced by H. Daubenspeck at the turn of the XIX and XX centuries. However, this idea was included into the manual, which was published only in 2023 (after a very long break), in the 36th edition, under the title "Civil-Legal Working Technique at the Assessor's Examination. Votum,

Judgement, Presentation of Documents, Attorney's Opinion". The purpose of the article is to outline the basic trends of the development of standard relational technique. In order to achieve the above goal, it is necessary to regard the following issues: what standard relational technology used to be before 2013, in 2013 and 2023, or may be later.

The article takes into account and continues the analysis of the history of relational technique from 1884 to 2008, carried out by L. Gussek in 2010. In other words, it traces up the evolution of relational technique from the very first edition by H. Daubenspeck and up to the 34th edition. It is important to take into consideration the fact that H. Daubenspeck has laid the foundations for combining relational technique and philology. P. Sattelmacher has developed relational technique in terms of the civil-legal working method. W. Sirp has reintroduced the subsumption and syllogism to the presentation of a judge's decision, whereas W. Schuschke has extended relational technique to the profession of an attorney. In addition, particular emphasis has been laid on the following features of relational technique: H. Daubenspeck's introduction into relational technique of the substantive-legal division of legal norms into basic and auxiliary ones, as well as their doctrinal and / or legal division into law-justifying and 2 types of law-negating norms; P. Sattelmacher's relying his approach to relational technique on the concept of the so-called "Schlüssigkeit", i.e., the requirement to consider separately and sequentially first the positive grounds of a claim, and then the negative grounds of a claim (the positive grounds of objections). The 35th edition of H. Daubenspeck's manual (published in 2013) highlights a quite new structure of relational technique. Hereby, it focuses not so much on the standard division (abstract - expertise opinion (votum) – judgment), but on the preparation of a relation according to a plan: analysis of the circumstances of the case (formerly abstract), general rules of law, civil-legal working technique (votum), and elaboration of a draft judgment. In the latest, 36th edition of 2023 (today), the outlined structure is directly based on the publication plan, with the novelty of this edition being the focus on the law of enforcement of a court decision.

As for the future (the tomorrow of relational technique), the article predicts the prospect of combining relational technique and R. Alexy's theory of legal argumentation. This combination is supposed to manifest itself particularly within general rules of law. Besides, such a combination is possible in terms of, on the one hand, involving in relational technique not only rules as definitive (final) norms, but also principles as optimization imperatives, i.e., norms which have a *prima facie* character. On the other hand, it is argued that relational technique should be based not only on such a form of application

of law as subsumption, but also on the theory of weighing principles.

Key words: H. Daubenspeck, juridical methodology, theory of juridical argumentation, philology of law, rules and principles, subsumption and weighing, basic and auxiliary norms.

Постановка проблеми. В 2023 році вийшло друком – після доволі тривалої перерви – чергове, вже 36-те, видання започаткованого в 1884 році Германом Даубеншпеком (Hermann Daubenspeck) посібника з реляційної техніки, який тепер має назву «Цивільно-правова робоча техніка на асесорському екзамені. Вотум, присуд, виклад документів, адвокатський висновок» [1]. Видання саме цього посібника впродовж багатьох десятиліть, рахунок яких розпочинається в ХІХ столітті, охоплює все ХХ століття і продовжується в ХХІ столітті, дозволяє говорити про формування стандартної реляційної техніки, яке пройшло в декілька етапів і досягнуло сьогодні деякого завершеного вигляду, який може цікавити й українського юриста, зокрема в аспекті можливості запозичення. Все це разом дозволяє стверджувати, що аналіз еволюції стандартної реляційної техніки є актуальною темою для дослідження.

Стан опрацювання цієї проблематики. Реляційна техніка в Україні є доволі маловідомим предметом, що пояснюється її імпліцитним характером. Тобто тим, що елементи реляційної техніки хоч і є присутніми в процесуальному праві, але мало хто сьогодні усвідомлює їхнє реляційне походження. При цьому слід звернути увагу на роботи О. Г. Степенюка, який досліджує, опираючись на стандартну реляційну техніку, а також на її похідну частину, тобто на експертний стиль опрацювання правової справи, матеріально-правові аспекти реляційної техніки [2; 3; та ін.].

Мета статті – окреслити тенденції розвитку стандартної реляційної техніки.

Виклад основного матеріалу. В Німеччині, в якій історія реляційної техніки розпочинається не пізніше 1500 року [4, с. 1157] і продовжується, як можна зробити висновок із сказаного вище, донині, існує як численна література, яка являє собою виклад реляційної техніки, так і література про реляційну техніку. Особливе значення, в контексті окресленої нами тематики, має стаття Л. Гуссека «До реляції і раціональності суддівського вирішування. 125 років [посібника] Даубеншпек-Заттельмахер: Донесення, експертний висновок і присуд», яка вийшла друком в 2010 році [5]. Саме її ми беремо за основу для подальшого викладу. Проте, нас буде цікавити й те, що відбулося в еволюції реляційної техніки після цієї дати, що, звісно, є відкритим питанням. При цьому ми будемо опиратися на спонуки, крім згаданих вище авторів, таких дослідників, як: П. Заттельмахер (P. Sattelmacher), В. Зіп (W. Sirp),

В. Шушке (W. Schuschke), М. Кессен (M. Kessen), Б. Гьольте (B. Höltje) та ін. редактори посібника Г. Даубеншпека; Р. Алексі (R. Alexy), С.І. Максимов, Т.І. Дудаш, О.О. Уварова, В.В. Трутень, А.Г. Павлюк, В.Г. Савчук, Р.А. Майданик, К.-Ф. Штукенберг (C.-F. Stuckenberg), Ф. Ранієрі (F. Ranieri), Хр. Фішер (Ch. Fischer) та ін.

Мета статті – окреслити тенденції розвитку стандартної реляційної техніки. Для досягнення такої мети слід розглянути декілька питань, а саме: що собою являє стандартна реляційна техніка до 2013, в 2013 і 2023 роках, або ж може являти пізніше.

Згадана вище стаття Л. Гуссека описує розвиток стандартної реляційної техніки з 1884 року, коли вперше вийшов у світ посібник Г. Даубеншпека, який тоді називався «Реферат, вотум і присуд: посібник для практикуючих юристів на підготовчій службі» [6], до 34-го видання включно, яке мало місце в 2008 році і називалося «Донесення, експертний висновок і присуд» [7].

У 2013 році опубліковано 35-те видання під заголовком «Цивільно-правова робоча техніка на асесорському екзамені: донесення, вотум, присуд, виклад документів» [8], а в 2023 році – останнє на сьогодні 36-те видання, яке називається, як вже наведено вище, «Цивільно-правова робоча техніка на асесорському екзамені. Вотум, присуд, виклад документів, адвокатський висновок». Все це дозволяє говорити про реляційну техніку сьогодні, тобто в 2023 році, і учора, тобто до 2023 року.

І перш ніж показати еволюцію реляційної техніки, слід сказати, що таке реляційна техніка. Реляційна техніка виникає в рамках письмового судового процесу у разі колегіального розгляду справи. Так, для того, щоб колегія суддів могла розглянути справу існує два шляхи: колегія суддів розглядає справу в повному складі від самого початку або призначається суддя-доповідач, який готує експертний висновок (тобто вотум), який може стати основою для складання власне судового рішення (тобто присуду).

Перед тим як скласти експертний висновок потрібно підготувати і донести (реферувати) відповідні документи, які готувалися раніше на попередніх стадіях розгляду судової справи. Так виникає три елементи реляції, про які якраз і йдеться в наведених вище заголовках: реферат (донесення), вотум (експертний висновок) і судове рішення (присуд) (докладно про структуру реляції див. [9]). Реляційна техніка – це, за змістом, двоєдина методика розгляду колегією суддів справи, яка включає в себе способи розв'язання як процесуальних (переважно), так і матеріально-правових питань із залученням доповідача, який має підготувати експертний висновок (вотум).

Приблизно до середини ХІХ століття в Німеччині реляційна техніка реально застосовувалася в

судовій практиці, а також виконувала навчальну функцію. Пізніше, після переходу до усного судового процесу, збереглася тільки навчальна функція, а реальне функціонування реляційної техніки проявляє себе тільки імпліцитно в тому, що судовий процес побудований саме так, як він був і є побудованим в реляційній техніці. Тобто поняття, які використовуються в процесуальному праві, ідентичні поняттям, які використовувалися і використовуються в реляційній техніці (наприклад, поняття допустимості і обґрунтованості позову [8, с. 103 і далі, 119 і далі] тощо).

Відмітимо, що так званий реферат в сучасному (усному) судовому процесі поступово втрачає своє прикладне значення, а складання експертного висновку (вотума) і присуду істотно структурно, формально і стилістично відрізняються. Експертний висновок не можна відразу перенести в присуд, незважаючи на те, що за змістом вони, звісно, можуть збігатися.

Стандартною реляційною технікою реляційну техніку можна називати на підставі різних критеріїв. Так, той посібник, який вийшов раніше, може бути зразком (стандартом) для видань, які появляються пізніше. Стандартними можна вважати посібники з реляційної техніки, які містять, як мінімум, всі три елементи реляційної техніки, тобто реферат, експертний висновок (вотум) і присуд. Можна навести й інші підстави для такої характеристики. Так, наведені два критерії виконує започаткований Г. Даубеншпеком посібник, тоді як існують стандартні посібники з реляційної техніки інших авторів. Наприклад, посібник авторства М. Андерс і Б. Геле, який витримав 15 видань [10], причому перше видання мало місце в 1986 році [11]; посібник Р. Лакмана [12] та ін., які виконати першу умову не можуть.

Водночас, реляційна техніка – це методика, яка може бути особливо цікавою для українських юристів в частині складання експертного висновку (вотума), оскільки таке складання має універсальний характер, тоді як складання судового рішення в Україні і Німеччині деякою мірою відрізняється (наприклад, резолютивна частина в німецьких рішеннях викладається на початку судового рішення [8, с. 461] тощо). Це спонукає показати, що собою являє вотум (експертний висновок) як історичний феномен. Так, Ф. Ранієрі, який спеціалізується на історії реляційної техніки, говорить про це так: «Votum. Тут мають на увазі правові експертні висновки щодо порушених сторонами правових питань. Також тут побудова юридичних обговорень дотримується суворих правил.

а) *Substantia actionis*. Тут виразно виявляється акціонно-правовий спосіб мислення юристів із загальноправової епохи; запитують характерно насамперед не про норму, застосовану до справи, а про підставу позову, яка може підтримати

домагання позивача (*quae sit actio*). ...Це акціонно-правове мислення змушує до кваліфікації правової справи і до строгої субсумції. Це характеризує спосіб мислення континентально-європейських юристів до сьогодні.

b) *An probata*. Тут перевіряється, зокрема, те, чи доведені наведені позивачем факти і, отже, чи обґрунтовані твердження позивача.

c) *An elisa*. Якщо твердження позивача доведені, то необхідно докладно зупинитися на аргументах захисту відповідача і його доказах. Тут, зокрема, потрібно перевірити, чи заявляються, незважаючи на успішне доведення з боку позивача, заперечення відповідачем, які розвивають твердження позивача.

d) Пропозиція рішення. Реляція і вотум повинні завершуватися пропозицією референтом щодо вирішення. Тому до цього належить тенор [резолютивна частина] запропонованого рішення, разом з усіма формальностями, проте, як тоді було звично, без обґрунтування» [4, с. 1159]. Зазначене можна вважати ядром або суттю реляційної техніки. Стандартна реляційна техніка, тобто реляційна техніка Г. Даубеншпека і його послідовників, опирається і сьогодні на це положення, проте з деякими доволі істотними змінами (наприклад, в частині виникнення експертного стилю опрацювання правової справи як похідної реляційної техніки (про це докладно див. [13]) тощо).

Зазначене можна розуміти як вступ, або прологомени до подальшого викладення власне еволюції стандартної реляційної техніки, обмеженої тільки роботами Г. Даубеншпека і наступних редакторів його посібника.

Ювілейна стаття Л. Гуссека розпочинається з констатації, що в Німеччині панує доволі критичне ставлення до реляційної техніки і далі порушується і надається відповідь на запитання: Ігнорування з боку практики, зарозумілість з боку науки? – Не цілком [5, с. 83-84]. Це «не цілком» виливається в виділення чотирьох поколінь в розвитку реляційної техніки, які представлені такими іменами, як: Г. Даубеншпек, П. Заттельмахер, В. Зірп, В. Шушке, з одного боку, і виокремлення відповідних «центрально критичних пунктів», з іншого, а саме:

– мовні настанови «суцільно такого, що само собою зрозуміле» уже в *Даубеншпека* з 1884 року,

– розширена претензія реляційної техніки бути цивільно-правовим робочим методом завдяки *Заттельмахеру* з 1929 року,

– повторне введення субсумції і силігизму до викладу суддівського рішення в переробленні *Зірпом* від 1972 року,

– поширення посібника з реляційної техніки на професію адвоката завдяки *Шушке* з 1994 року в процесі нового регулювання навчання юристів [5, с. 84].

При цьому, зокрема, наголошується на континуальності посібника в редакції П. Заттельмахера від Веймару (1929, 1930) через п'ять видань під час нац.-соц.-диктатури (1934–1944) до подальших семи видань в Бонні (1950–1968), що дозволяє не виділяти проміжне покоління між П. Заттельмахером і В. Зірпом [5, с. 84].

Л. Гуссек говорить в цілому про такі видання започаткованого Г. Даубеншпеком посібника з реляційної техніки: 1-11 видання (1884, 1885, 1888, 1892, 1894, 1897, 1899, 1902, 1905, 1910, 1911) опублікував Герман Даубеншпек (в 1910 і 1911 рр. разом зі своїм сином Фрідріхом Даубеншпеком); 12-18 видання (1929, 1930, 1934, 1937, 1938, 1941, 1944 (з 1930 року під сьогоднішнім станом на 2010 рік) заголовком: Донесення, експертний висновок і присуд – Пауль Заттельмахер (з 1941 і в 1944 р. разом з Г. Баєром, радником ВС землі Наумбург); 19-25 видання (1950, 1951, 1955, 1957, 1960, 1963, 1968) поряд з Г. Баєром опрацював П. Люттіг; 26-31 видання (1972, 1976, 1980, 1983, 1986, 1989) редагував В. Зірп; 32-34 видання (1994, 2005, 2008) – В. Шушке [5, с. 83].

Двоєдиний характер реляційної техніки дозволяє розглядати реляційну техніку з трьох точок зору, а саме не тільки з процесуально-правового чи матеріально-правового погляду, але й узагальнено. Так, Л. Гуссек, виділяючи філологічні аспекти у Г. Даубеншпека, говорить скоріше про процесуальний бік справи, тобто ще не узагальнено, оскільки експертний стиль опрацювання правової справи хоч і вже міг бути відомим Г. Даубеншпеку [13, с. 174], проте перебування на передньому плані процесуальної складової в посібнику, який редагував сам Г. Даубеншпек, не дозволяє усвідомити навіть те, яким міг би бути за життя Г. Даубеншпека експертний стиль як похідна від власне реляційної техніки матеріально-правова методика.

До загальних моментів слід віднести і той факт, що всі видання більшою мірою, раніше, чи меншою мірою, пізніше, згадують в заголовку донесення (реферат), експертний висновок (вотум) і присуд. Так, останнє прижиттєве (11-те) видання Г. Даубеншпека називається «Реферат, вотум і присуд: посібник для практикуючих юристів» [14]. Останнє ж (18-те) видання, яке редагував П. Заттельмахер, називається «Донесення, експертний висновок і присуд: посібник для підготовчої служби референдарів» [15]. Останнє видання, яке ще не редагував В. Зірп, називається так само, як і 18 видання, тобто «Донесення, експертний висновок і присуд: посібник для підготовчої служби референдарів» [16]. Останнє (31-ше) видання, редаговане В. Зірпом, називалося «Донесення, експертний висновок і присуд: вступ до правової практики» [17]. Передостаннє з чотирьох видань, – 34-те видання, – яке редагував

В. Шушке, називалося «Донесення, експертний висновок і присуд» [7]. Аналіз й інших видань, говорить про те, всі вони (з 1-го видання по 34-те) містять в заголовку стандартну тематику реляційної техніки, а саме згадку про реферат (донесення), експертний висновок (вотум) і присуд. Відразу відзначимо, що в двох останніх виданнях, як видно із наведеного вище, ця тематика перенесена в підзаголовок. Причому в останньому виданні «донесення» в заголовку не згадується, хоча деякі моменти, які раніше аналізувалися під цим заголовком, в останньому виданні також присутні в рубриці про аналіз обставин справи [1, с. 19 і далі].

Що ж стосується матеріально-правового аспекту, то в виданнях першого покоління, тобто виданнях, які редагував Г. Даубеншпек, виділимо поділ основних норм на три частини (правообґрунтовальні і 2 типи правозаперечних норм), який можна називати нормотріалізмом. Про це експліцитно йдеться, наприклад, у 9-му виданні 1905 року [18, с. 14-15]. Причому Г. Даубеншпек міг опиратися як на ідеї Б. Віндшайда [19, с. 182-216], якого можна вважати батьком аргументативного нормотріалізму, так і на відповідні норми чинного ЦК Німеччини.

Отже, в Г. Даубеншпека для українського юриста слід виділити три моменти: задання загального (для 34-ох, чи навіть 36-ти видань) стандарту аналізу донесення (реферату), експертного висновку (вотума) і присуду, інтерес до стилістично-філологічного боку складання реляції як процесуальної документації, і матеріально-правова увага до поділу основних норм на три частини.

Після переходу редагування посібника Г. Даубеншпека до П. Заттельмахера цікавою новелою, як вважає Хр. Фішер [20, с. 369], стало введення в реляційну техніку поняття конклюдентності (*Schlüssigkeit*), тобто вимоги окремого і послідовного розгляду спочатку позитивного обґрунтування позову, а потім негативного обґрунтування позову, тобто позитивного заперечення. Водночас, якщо уважно проаналізувати структуру вотума в письмовому судовому процесі, яку наводить Ф. Ранієрі (див. вище), то, на наш погляд, поняття конклюдентності було по суті відоме і задовго до П. Заттельмахера. Тому можна компромісно стверджувати, що конклюдентність як процесуальне спочатку, а пізніше і матеріально-правове чи, узагальнено, аргументативне поняття відоме не пізніше часу, коли редагування перебувало в руках П. Заттельмахера. Поряд з аргументативним нормотріалізмом аргументативна конклюдентність є ще одним поняттям, яке заслуговує на особливу увагу.

В передостанньому і останньому виданнях привертає особливу увагу поняття правознаходження. Так, впадає в очі, що в 35-му виданні йдеться тільки про власне питання право знаходження.

Тобто про розв'язання питання права, причому до уваги беруться тільки два аспекти: неясність і невизначеність правової норми [8, с. 73 і далі]. В останньому виданні появляються дві новели: додається ще такий аспект, як надолуження правової норми (однак виправлення правової норми все ще відсутнє), а також субсумція додається до рубрики про правознаходження [1, с. 47 і далі]. Це означає, що правознаходження в реляційній техніці підтягується до рівня, досягнутого в монографічній літературі і статтях, які були опубліковані впродовж XX і XXI століть (наприклад, [21; 22; 23; 24]).

Аналіз двох останніх видань посібника Г. Даубеншпека дозволяє також сказати, що в 35-му виданні, яке мало місце в 2013 році, намічена відносно нова структура реляційної техніки, яка орієнтується не стільки на стандартний поділ: реферат – експертний висновок (вотум) – присуд, а на підготовку реляції за планом: аналіз обставин справи (колишній реферат), загальні правила правознаходження, цивільно-правова робоча техніка (вотум) і підготовка проекту присуду. В останньому 36-му виданні 2023 року, тобто сьогодні, намічена структура прямо кладеться в основу плану видання. При цьому новелою цього видання є увага до права примусового виконання судового рішення.

Чи має реляційна техніка майбутнє, або завтра? На наш погляд має! Реляційна техніка формувалася під впливом традиційної юридичної методології. Водночас сучасна юридична методологія, взагалі, і реляційна техніка, зокрема, підпадають або можуть підпадати під все більший вплив теорії юридичної аргументації, зокрема теорії юридичного дискурсу Р. Алексі.

Теорія юридичного дискурсу Р. Алексі має своїм базисом поділ норм на правила і принципи: принципи Р. Алексі (і Р. Дворкіна) належать до виміру ваги (*dimension of weight*), а правила – до виміру чинності. Так, Р. Алексі зазначає, що основою теорії принципів є нормотворетичне розрізнення правил і принципів. В «Теорії основних прав» він дефініював принципи як *веління оптимізації*. Як такі вони вимагають, «щоб дещо було реалізовано відносно правових і фактичних можливостей якомога вищою мірою». [25, с. 75] Крім правил правові можливості істотно визначаються зворотними принципами. На цій підставі принципи, взяті щораз зосібна, містять тільки *prima facie*-веління. Визначення домірної міри виконання одного принципу відносно вимог інших принципів відбувається за допомогою зважування. Тому зважування є специфічною формою застосування принципів. Правила, всупереч цьому, – це норми, які вимагають дещо дефінітивно. Вони є *дефінітивними веліннями*. Їхньою специфічною формою застосування є субсумція [26, с. 33; 27; 28].

Можна сказати, що стандартна реляційна техніка – це методика переважно застосування правил, хоча останнім часом увага починає приділятися і принципам (про це свідчить, зокрема, те, що реляційна техніка рухається до все більшого визнання поділу тлумачення на вузьке і широке). Водночас реляційна техніка мало приділяє питанням зважування, взагалі, і зважування принципів, зокрема.

Виправити стан справ, що склався, можна у напрямку, з одного боку, залучення до реляційної техніки не тільки правил як дефінітивних (остаточних) норм, але й принципів як велінь оптимізації, тобто норм, які володіють *prima facie* характером. З іншого боку йдеться про те, що реляційна техніка має опиратися не тільки на таку форму застосування права, як субсумція, але й на теорію зважування принципів.

Висновки. Резюмувати наведене вище можна так:

1. Головними тенденціями в розвитку реляційної техніки учора і сьогодні є залучення до стандартної реляційної техніки поділу основних норм на правообґрунтовальні і 2 типи правозаперечних норм (Г. Даубеншпек), а також формування поняття конклюдентності (*Schlüssigkeit*), тобто вимоги окремого і послідовного аналізу правової проблеми спочатку з погляду позивача, а потім з погляду відповідача (П. Заттельмахер). Завтра реляційна техніка має орієнтуватися на поділ норм на правила і принципи в сенсі Р. Алексі, який імплікує визнання в реляційній техніці поряд з субсумцією і зважування принципів.

2. В процесі запозичення реляційної техніки в Україні слід враховувати не тільки статику, але й динаміку реляційної техніки, зокрема формування поряд з класичною реляційною технікою похідної реляційної техніки, тобто експертного стилю опрацювання правової справи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- Schuschke W. Zivilrechtliche Arbeitstechnik im Assessorexamen. Votum, Urteil, Aktenvortrag, Anwaltsgutachten. 36., neu bearbeitete Auflage. München: Verlag Franz Vahlen, 2023. XXVI, 484 S.
- Степенюк О.Г. Реляційна техніка Германа Даубеншпека і основні форми правозастосування. Нове українське право. 2021. Вип. 4. С. 270–275.
- Степенюк О.Г. Герман Даубеншпек і реляційна техніка : періодизація історії реляційної техніки в Німеччині. Актуальні питання правової теорії та юридичної практики: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 13-14 серпня 2021 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2021. С. 10–13.
- Ranieri F. Relationstechnik. Ueding G. Historisches Wörterbuch der Rhetorik, Bd. 7: Pos-Rhet. Tübingen: Max Niemeyer, 2005. S. 1157–1161.
- Gusseck L. Zu Relation und Rationalität richterlichen Entscheidens. Festschrift für Ulrich Spellenberg. München, 2010. 2010. S. 83–98.
- Daubenspeck H. Referat, Votum und Urteil: eine Anleitung für praktische Juristen im Vorbereitungsdienst. Berlin: Vahlen, 1884. VIII, 146 S.
- Schuschke W. Bericht, Gutachten und Urteil. 34., neu bearb. Aufl. / auf Grundlage des 1884 von Hermann Daubenspeck begr. und in der Folge von Paul Sattelmacher ... bearb. Werkes. München: Vahlen, 2008. XVI, 388 S.
- Schuschke W. Zivilrechtliche Arbeitstechnik im Assessorexamen. Bericht, Votum, Urteil, Aktenvortrag. 35., neu bearb. Aufl. auf Grundlage des 1884 von Hermann Daubenspeck begr. und in der Folge von Paul Sattelmacher, Paul Lüttig, Gerhard Beyer und Wilhelm Sirp bearb. Werkes. München: Vahlen, 2013. XXII, 492 S.
- Schneider E. Ein Schema zum Aufbau der Relation. JuristenZeitung, 19. Jahrg., Nr. 23/24 (11. Dezember 1964), S. 755–758.
- Anders M. Das Assessorexamen im Zivilrecht. 15. neu bearbeitete Auflage. München: Verlag Franz Vahlen, 2022. XXX, 675 S.
- Anders M. Das Assessorexamen im Zivilrecht. 1. Aufl. Düsseldorf: Werner, 1986. XXIV, 426 S.
- Lackmann R. Der Zivilrechtsfall im Assessorexamen. Relation, Urteil, Prozesstaktik. 2., neu bearb. Aufl. München: Vahlen, 2014. XXIV, 365 S.
- Stuckenberg C.-F. Der juristische Gutachtenstil als cartesische Methode. Georg Freund et. al. (Hrsg.): Grundlagen und Dogmatik des gesamten Strafrechtssystems. FS für W. Frisch. Duncker & Humblot, Berlin, 2013. S. 165–186.
- Daubenspeck H. Referat, Votum und Urteil: eine Anleitung für praktische Juristen im Vorbereitungsdienst. 11., verb. Aufl. / hrsg. von Friedrich Daubenspeck. Berlin, 1911. VI, 320, VIII S.
- Sattelmacher P. Bericht, Gutachten und Urteil: eine Anleitung für den Vorbereitungsdienst der Referendare. 18. Aufl. Berlin: Vahlen, 1944. X, 341 S.
- Sattelmacher P. Bericht, Gutachten und Urteil. Eine Anleitung für den Vorbereitungsdienst der Referendare. 25., neubearb. Aufl. Berlin [u.a.]: Vahlen, 1968. XII, 288 S.
- Sirp W. Bericht, Gutachten und Urteil e. Einf. in d. Rechtspraxis. 31., überarb. u. erg. Aufl. d. 1884 von Hermann Daubenspeck begr., von d. 12. – 18. Aufl. von Paul Sattelmacher

- u. von d. 19. – 25. Aufl. von Paul Lüttig u. Gerhard Beyer bearb. Werkes. München: Vahlen, 1989. XIV, 401 S.
18. Daubenspeck H. Referat, Votum und Urteil Eine Anleitung f. prakt. Juristen im Vorbereitungsdienst von Hermann Daubenspeck, Reichsger. R. a.D. 9., verm. u. verb. Aufl. Berlin: F. Vahlen, 1905. VI, 316 S.
 19. Windscheid B. Lehrbuch des Pandektenrechts. Bd. 1. 9. Aufl., unter vergl. Darst. des dt. bürgerlichen Rechts bearb. von Theodor Kipp (der Neubearb. 2., verb. und verm. Aufl.). Frankfurt am Main: Rütten & Loenig, 1906. XX, 1256 S.
 20. Fischer C. Topoi verdeckter Rechtsfortbildungen im Zivilrecht. Tübingen: Mohr Siebeck, 2007. XXVI, 611 S.
 21. Heck P. Das Problem der Rechtsgewinnung. Tübingen: Mohr, 1912. 52 S.
 22. Larenz K. Methodenlehre der Rechtswissenschaft. 6., neu bearb. Aufl. Berlin etc.: Springer, 1991. XVIII, 494 S.
 23. Rütters B. Rechtstheorie und Juristische Methodenlehre. 12., überarbeitete Auflage. München: C.H. Beck, 2022. XXVIII, 627 S.
 24. Rückert J. Methodik des Zivilrechts – von Savigny bis Teubner. 3., erweiterte Auflage. Baden-Baden: Nomos, 2017. 659 S.
 25. Alexy R. Theorie der Grundrechte. Baden-Baden, 1985. 548 S.
 26. Alexy R. Ideales Sollen und Optimierung // Rechtsstaatliches Strafrecht: Festschrift für Ulfrid Neumann zum 70. Geburtstag / Saliger, Frank. Heidelberg, 2017. S. 17–30.
 27. Alexy R. On balancing and subsumption: A structural comparison. Ratio Juris. 2003. Vol. 16. Iss. 4. Pp. 433–449.
 28. Alexy R. Hauptelemente einer Theorie der Doppelnatur des Rechts. Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie. 2009. Bd. 95. S. 151–166.